

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Парадісопулоса Софроніоса Іліаса
«Соціо-демографічне становище грецького населення Одеси (кінець
XVIII – початок XX ст.)», подану на здобуття наукового ступеня доктора
філософії (в галузі історії) за спеціальністю 032 Історія та археологія

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з планами наукових робіт.

Історія громад національних меншин, що мешкали на теренах України в різні епохи привертала та продовжує привертати увагу дослідників минулого. Її вивчення сьогодні тим більш актуально, оскільки дозволяє простежити живий зв'язок вітчизняної історії з загальносвітовою та передусім європейською. Приклад грецького населення, що мешкало на теренах сучасної України протягом тисячоліть є досить показовим. Попри наявність значної кількості наукових праць, історіографія історії греків в Україні є ще дуже неповною та має низку «прогалин», маловивчених періодів та аспектів.

В цьому плані вивчення історії грецького населення Одеси кінця XVIII – початку XX ст. має особливе значення. В названий період Одеса стала найбільшим за населенням містом України та «воротами у світ» для української економіки. Портовий характер міста не міг не спричинити національну строкатість його населення. Й саме інонаціональне купецтво здебільшого забезпечувало функціонування одеського товарообміну. Оскільки греки тривалий час мали першість, або принаймні займали провідні позиції у багатьох галузях економічного життя Одеси, значення їхньої діяльності виходило далеко за межі цього міста, впливаючи на господарське життя багатьох українських регіонів та чималої кількості приморських країн. Все це зумовлює необхідність ґрунтовних досліджень історії грецького населення Одеси, в тому числі і соціо-демографічних.

Дисертація виконувалась на кафедрі всесвітньої історії факультету історії та філософії Одеського національного університету

імені І.І. Мечникова в рамках науково-дослідної теми кафедри: «Еволюція та революція у новий та новітній часи» 2018–2022 рр. (номер державної реєстрації 0118U004431).

Наукові положення, розроблені особисто дисертантом та їх новизна.

Дисертаційна робота Парадісопулоса С.І. є першим науковим дослідженням соціо-демографічного становища грецької громади Одеси кінця XVIII – початку XX ст., також вона є першим комплексним ґрунтовним науковим дослідженням важливого аспекту розвитку існування вказаної громади протягом цього досить тривалого періоду.

Структура дисертаційного дослідження не викликає суттєвих зауважень. Вона побудована за проблемно-хронологічним принципом. Вступ має усі необхідні елементи.

Для написання роботи було залучено значний обсяг історичних джерел. Серед них майже триста (298) справ з архівосховищ України та Греції, чимала кількість опублікованих джерел (в тому числі грецькою мовою). Широко використані матеріали преси. На основі вказаних джерел дисертант створив бази даних: базу громадян Королівства Греція мешканців Одеси 1879; базу даних по перепису мешканців Одеси 1897 р.; базу даних матеріалів Одеської Грецької церкви Святої Трійці 1799 – 1920 рр.; базу даних про одеську торгівлю та мореплавство за матеріалами газети «Одесский вестник». Це дозволило повною мірою розкрити тему дисертаційного дослідження, більш того застосувати до вирішення наукових завдань математичні методи, що, на разі, в історичних дослідженнях є рідкістю.

У першому розділі слід відзначити досить ґрунтовний та критичний аналіз історіографії проблематики дисертації. У другому розділі розглянуто еволюцію грецької спільноти Одеси. Зокрема, розглядаються зміни чисельності грецького населення, його офіційного статусу, ролі в економічному житті міста (в тому числі, надзвичайно цікаві відомості про судноплавство і торгівлю), участь у національному визвольному русі.

Показано, як протягом ХІХ ст. зароблені на торгівлі українським збіжжям капітали пізніше вкладалися грецькими негоціантами та їхніми нащадками у житлове будівництво та інші галузі міського господарства.

Подаючи динаміку зміни чисельності та складу грецького населення Одеси, дисертант наводить ці відомості у співвідношенні із загальними показниками населення Одеси та показниками щодо інших національних груп. Це дозволило зробити цінні висновки, щодо відмінностей грецького населення зокрема, «про міграційний характер грецької групи в Одесі» (с.101).

У третьому розділі проаналізовано чинники етнодемографічного розвитку греків Одеси вказаного періоду, а саме: динаміку народжуваності та смертності. У четвертому – а саме: шлюбність, родини та домогосподарства, територіальну, соціальну та професійну структуру грецької спільноти Одеси. Тут як і в попередньому розділі статистика відносно грецького населення подається у порівнянні з відповідними відомостями щодо інших етнічних груп населення Одеси, надаючи свої пояснення відмінностям цих показників. Притому дисертант критично ставиться до джерел, зокрема, у визначенні національності, реєстрації народження дівчат та ін.

Слід відзначити, що у всіх розділах дисертанту вдається вдало поєднувати статистичні відомості та висновки зроблені в результаті математичних розрахунків з прикладами доль окремих греків, грецьких сімей та родин.

Висновки дисертації є ґрунтовними і такими, що логічно впливають з тексту.

Наукове та практичне значення дисертаційної роботи полягає в можливості її використання для порівняльного аналізу розвитку населення діаспор і демографічної специфіки регіонів та етнічних груп. Основні положення, узагальнення і результати, зібраний матеріал можуть застосовуватись у підготовці монографій, підручників, посібників, навчальних курсів із всесвітньої історії, історії України та історичного краєзнавства.

Оцінка мови та стилю дисертації.

Мова дисертації грамотна, стиль викладення – академічний, науковий.

Відповідність діючим вимогам щодо оформлення дисертації.

Оформлення дисертації відповідає затвердженим вимогам до оформлення дисертації відповідно наказу МОН України від 12 січня 2017 р. №40 (зі змінами внесеними згідно наказу МОН від 31 травня 2019 р. № 759).

Відповідність змісту дисертації спеціальності, з якої вона подається до захисту.

Дисертаційне дослідження Парадісопулоса С.І. відповідає спеціальності 032 Історія та археологія.

Зауваження та рекомендації:

1. Визначаючи хронологічні межі роботи дисертант достатньо обґрунтовує верхню межу – 1920 р., проте щодо нижньої межі – 1794 р. – то вона, здається, запозичена від часу офіційного «заснування» Одеси, науковість якого заперечується низкою вчених. Проте відомо, що греки були тією етнічною групою, яка мешкаючи в османському Хаджибеї (Одесі) залишилася в цьому населеному пункті після його переходу під владу Російської імперії у 1792 р. (родини Аспорідіс, Яни, Стоматі, Замірі та ін.). І в дисертації є про це згадки (с. 61 – 62).

2. В тексті та у висновках роботи дисертант звертає увагу на значну частку приїжджих серед грецької громади Одеси передусім «понтійців» іноземних підданих (с. 202 - 203). Проте хотілося б запитати чи досліджував дисертант греків, що прибували до Одеси з інших міст України, зокрема, так званих «ніжинських греків» (місцеве українське населення виділяло їх з поміж іншими греками й як відомо, в центрі Одесі у вказаний час і зараз є Ніжинська вулиця). І чи були вони інтегровані до грецької общини.

3. Дисертант докладно розглядає національне самоврядування греків Одеси та їхню участь у боротьбі за визволення своєї батьківщини (с. 65 – 68). Проте варто було б згадати роль греків у роботі органів місцевого самоврядування Одеси, що була потужною від кінця XVIII ст. (часів бургомістрів А.Кесоглу та І.Дестуніса) та на форми взаємодії представників

грецької громади з владними структурами й органами місцевого самоврядування.

6. Дисертант вказує, що ним для здійснення дослідження з матеріалів «першого загального перепису населення Російської імперії 1897 р.... була зроблена вибірка» щодо домогосподарств греків (с.28) та «спеціальна вибірка із ...первісних переписних листів» (с. 29). Притому в цих місцях (на відміну від інших) не вказано, за яких принципом було зроблено ці вибірки. Це важливо, оскільки архівні справи з результатами вказаного перепису дійшли до нас далеко не в повному обсязі. Її репрезентативність вибірки з них може бути сумнівною.

7. Мають місце деякі неточності й не зовсім зрозумілі твердження. Наприклад, на сторінці 36 стверджується: «перша грецька газета... з'явилася в Одесі наприкінці 1906 р.», хоча вже 1860 р. грецьку газету видавав в Одесі композитор П.Ніщинський. Також неясно, що малося на увазі, коли дисертант пише про «розбрат між греками, росіянами та євреями у березні 1871 р.» (с. 183).

Зазначені зауваження та питання не зменшують значення та важливість висновків роботи і носять рекомендаційний характер.

Відповідність дисертації вимогам, передбаченим пунктами 6,7 Порядку присудження ступеня доктора філософії, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Дисертація подана у вигляді спеціально підготовленої кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису, виконана здобувачем особисто, містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні результати проведених здобувачем досліджень, що мають істотне значення для історичної науки та підтверджуються документами, які засвідчують проведення таких досліджень, а також свідчать про особистий внесок здобувача в науку та характеризуються єдністю змісту.

Кількість наукових публікацій, повноту опублікування результатів дисертації та особистий внесок здобувача до всіх наукових публікацій, опублікованих із співавторами та зарахованих за темою дисертації.

За результатами роботи над дисертацією її автором видано 22 публікації, з яких 4 статей, опубліковані у фахових та наукометричних виданнях; 2 розділи у зарубіжній колективній монографії; 10 публікацій, в яких додатково відображено результати дисертації (зокрема 4 – в закордонних наукових часописах), 6 публікації, що засвідчують апробацію матеріалів дослідницької роботи.

Дисертаційна робота Парадісопулоса Софроніоса Іліаса «Соціо-демографічне становище грецького населення Одеси (кінець XVIII – початок XX ст.)» є самостійним, оригінальним, завершеним дослідженням відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, із змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 р.

18. 01. 2024 р.

Рецензент

професор кафедри історії України
та спеціальних історичних дисциплін,
доктор історичних наук, професор



Гончарук Т.Г.

Підпис громад.	<i>Т.Г. Гончарук</i>
посада	<i>професора</i>
ЗАВІРЯЮ:	
Проректор ОНУ імені І. І. Мечникова	
<i>[Signature]</i> Запорожченко О. В.	